

בדין הזמנה מילתא (ובדין עיבוד לשמה בתפילין)

בחיבור זה נעסוק בשלושה נושאים מרכזיים בסוגיית הזמנה:
פרק א': ביאור מחלוקת אביי ורבא בהזמנה
פרק ב': הזמנה מהי.
פרק ג': הקשר בין סוגיית הזמנה לסוגיית עיבוד לשמה בתפילין.

פרק א':

בסנהדרין מז': נחלקו אביי ורבא בדין הזמנה גבי האורג בגד למת. אביי אמר שהבגד נאסר בהנאה משעה שהזמינו לשם המת דסבר הזמנה מילתא היא ונחשב כאילו כך את המת בבגד (ומת וכל הנקבר עימו אסור בהנאה). ורבא אמר שהבגד מותר בהנאה דסבר הזמנה לאו מילתא היא, ולכן אריגת הבגד למת לא מועילה לאוסרו בהנאה.

הזמנה הינה – יחוד או הכנת חפץ לתשמיש מסוים האוסרו בהנאה או המחיל בו קדושה. ונחלקו אביי ורבא – האם הזמנה שכזו – מועילה לאסור בהנאה את החפץ. הגמ' מביאה את מקורות הלימוד של אביי ורבא – "מאי טעמא דאביי – גמר "שם" "שם" מעגלה ערופה מה עגלה בהזמנה מיתסרא האי נמי בהזמנה מיתסרא. ורבא גמר "שם" "שם" מעבודת כוכבים – מה עכו"ם בהזמנה לא מיתסרא אף הכא נמי בהזמנה לא מתסרא". [הפסוקים עליהם מתבססים הלימודים – במת ובנקבר עימו – "ותמת שם מרים ותקבר שם", בעגלה ערופה – "וערפו שם את העגלה בנחל" בעבודת כוכבים – "אשר עבדו שם הגויים]: מסביר רש"י – "עגלה ערופה בהזמנה מיתסרא – דקי"ל ירידתה לנחל איתן היא אוסרתה. . ע"ז בהזמנה לא מיתסרא – להדיוט דתניא במס' ע"ג (מד'): האומר בית זה לע"ז שור זה לע"ז – מותר שאין הקדש לע"ז. ממשיכה הגמ' – "ורבא מ"ט לא גמר מעגלה ערופה – אמר לך משמשין ממשמשין גמרינן לאפוקי ע"ע דהיא גופא קדושה. ואביי מה טעמא לא גמר מעבודת כוכבים – אמר לך מידי דאורחיה ממדי דאורחיה גמרינן לאפוקי עכו"ם דלאו אורחיה". רש"י – "משמשין – של מת. ממשמשין – של עכו"ם. גמרינן – דלא מיתסרי בהזמנה דהאי קרא במשמי עכו"ם מוקמינן ליה במסכת ע"ז (נא): דתניא "אבד תאבדון את כל המקומות" בכלים שנשתמשו בהם לע"ז הכתוב מדבר דאילו מקומות ממש לא מיתסרי דכתיב אלוהיהם על ההרים ולא על ההרים אלוהיהם יכול יהיו נאסרין מיד משעת הזמנה ת"ל אשר עבדו שם

– מתשמיש ואילך. מידי דאורחיה – שדרך היהודים לעשות כן אבל ע"ז אסורה לעבוד אף לבני נח הלכך לא מיתסרא תשמיש דידה בהנאה בהזמנה דלמא מהדרי בהו ולא משמשי בהו עכו"ם.

פשט מהלך הגמ' וכ"ה היד רמ"ה – (וכן משמע מכל הראשונים שלא חשים לשאלת תוס' דלקמן) – את שאלת הגמ' ורבא מ"ט לא גמר מעגלה ערופה (להלן: ע"ע) מסביר הרמ"ה מדוע רבא למד מע"ז שהזמנה לאו מילתא – ילמד כאביי מע"ע דהזמנה מילתא – ומתוצאת הגמ' דמשמשיין ממשמשיין גמרינן לאפוקי ע"א דהיא גופא קדושה. עולה מדברי הגמ' שבדבר שהוא גוף הקדושה כע"ע הרי שהזמנה תועיל גם לרבא ורק בתשמישים חלק רבא ולמד מעכו"ם דהזמנה לאו מילתא, ובדומה מקשה הגמ' לאביי שילמד שהזמנה לאו מילתא מעכו"ם ומתוצאת שאביי העדיף ללמוד ממידי דאורחיה כע"ע ולא מעכו"ם דלאו אורחיה (דיתכן שדוקא שם הזמנה לא מהני דמסתבר שיחזור בו – רש"י). מהלך זה יתחדד עפ"י הערוך לנר – אשר מקשה על שאלת הגמ' לאביי שילמד מעכו"ם דהזמנה לאו מילתא – הרי כשיש 2 אפשרויות ללמוד גז"ש לקולא ולחומרא – לחומרא ילפינן ולכן העדיף אביי ללמוד ללמוד לחומרא – הזמנה מילתא מע"ע ולא מעכו"ם לקולא דלאו מילתא. מתרץ הערוך לנר דלחומרא ילפינן דוקא כאשר שתי אפשרויות הלימוד שוות אבל הכא ישנה עדיפות ללמוד מעכו"ם דמשמשיין ממשמשיין גמרינן (גם לאביי). ועל זה מתוצאת הגמ' דיחיסרון גם בלימוד מעכו"ם דלאו אורחיה. (ואז או שהחסרון דלאו אורחיה גדול יותר או משום דלחומרא ילפינן).

מדברי היד רמ"ה יוצא שאפי' רבא הסובר שהזמנה לאו מילתא מודה שבגוף הקדושה הזמנה מילתא. והסברא בכך שבגוף הקדושה – הקדושה היא עצמית, מהותית – הדבר מחמת עצמו ראוי לקדושה ולכן מסתבר שהזמנה תועיל בו, לעומת תשמישי קדושה – שכול קדושתם אינה עצמית (אין בעצמיותם שום דבר המיוחד לקדושה) אלא מחמת היותם משמשים של דבר קדוש (וכנ"ל בתשמישי איסורי הנאה) וממילא מסתבר שהזמנה לא תועיל בהם עד שלא ישמשו בפועל את גוף הקדושה (מסתבר שהזמנה תועיל יותר בקלף של פרשיות תפילין מאשר בכיס שמתעתד להניח בו תפילין בעתיד).
מהלך הגמ' לפי התוס' – התוס' שואל 2 שאלות על פשט מהלך הגמ' (כפי שבארו היד רמ"ה):

1. ר' יוחנן (חולין פב.) סובר שע"ע עריפתה אוסרתה ונקוט בידונו שרבא כר' יוחנן בר מתלת – וממילא תמוהה שאלת הגמ' על רבא – מדוע לא למד מע"ע דהזמנה מילתא דהרי לשיטתו עריפתה אוסרתה ואפי' היה לומד מע"ע – היה מסיק שהזמנה לאו מילתא.
2. שאלה לשונית – מדוע הגמ' לא הקשתה כמקובל בכל דוכתא – ורבא מ"ט לא גמר כאביי. מכח קושיות הנ"ל מסביר התוס' מהלך שונה בגמ'. הגמ' שואלת מ"ט רבא לא למד את שיטתו דהזמנה לאו מילתא היא מע"ע – שלדעתו עריפתה אוסרתה והזמנה לרא מועילה בה. (ועדיף ללמוד מע"ע דהיא מידי דאורחיה) מתוצאת הגמ' שרבא העדיף ללמוד ממשמשי עכו"ם ולא מע"ע שהיא גוף הקדושה. ובאותו אופן מקשה הגמ' לאביי מדוע לא למד שהזמנה מילתא מגוף עבובת כוכבים שהזמנה מועילה לאוסרו (ולפי"ז

נסתלקה לה קושית הערוך לנר דלעיל). ומתוצת הגמ' שאביי העדיף ללמוד ממדי דאורחיה.

מקשה רעק"א (בתשובותיו – תשובות ב', ג') – תירוץ הגמ' שרבי העדיף ללמוד ממשמשין אינו מובן שהרי יכול היה ללמוד בק"ו מע"ע שהיא גוף הקדושה ואפילו בה לא מהני הזמנה וכ"ש במשמשין דהזמנה לא תהני (כפי שהסברנו לעיל בסברת היד רמה דבגוף הקדושה שקדושתו עצמיתמסתברא טפי למימר דהזמנה תועיל מאשר בתשמיש).

מתרץ רעק"א – דבגוף הקדושה ודאי שגם לרבי הזמנה מועילה דילפינן לחומר מע"ע? עצמה ולא פליג רבי אלא במשמשין ולכן תירצה הגמ' דרבי מעדיף ללמוד דוקא מעכו"ם שם ישנו החילוק בין משמשין לגוף הקדושה – וכך ילמד שדוקא במשמשין הזמנה לאו מילתא. אבל אם היה לומד בע"ע – היה יוצא שבגוף הקדושה הזמנה לאו מילתא וזה אינו.

עוד מקשה רעק"א – לפי התוס' תשובת אביי שלא למד שהזמנה מילתא בגוף הע"ז – משום שהיא מידי דלאו אורחיה. ושוב קשה דנלמד בק"ו – אם במידי דלאו אורחיה די שסבירות שיחזור בו אמרה תורה הזמנה מילתא כ"ש במידי דאורחיה שהזמנה תועיל וניתן ללמוד מעכו"ם. ויותר קשה איך שיך לומר דאביי ילמד מגוף הע"ז שהזמנה מילתא לענין משמשין – והלא בע"ע עצמה – במשמשין הזמנה לאו מילתא. ובאמת כבר התוס' כתב בסיום דבריו שמתברר כרש"י שכתב שהפס' בע"ז קאי אמשמשין ולא אגוף ועל כורחך הלימוד הוא ממשמשין – וממילא בדברי אביי מהלך הגמ' לתוס' זהה למהלך היד רמ"ה – דהיינו שהגמ' שואלת מדוע אביי לא למד שהזמנה לאו מילתא ממשמשי עכו"ם (ולפי"ז שוב נזדקק לשאלת הערוך לנר ולתירוץ) וכ"כ גם החמו"ח בפשט התוס'. ניתן לתרץ את שאלת רעק"א (הראשונה) באופן שונה – ניתן היה לומר שהתוס' פליג על היד רמ"ה וסובר שדוקא בתשמישים מסתבר יותר למימר דהזמנה מילתא. ומסביר ר"ש קלוגר (בקוני עין דמעה) וכן בעל מלא הרועים שיתכן שדוקא תשמישים שקדושתם קלה – מועילה בהם הזמנה אבל גוף הקדושה – דקדושתו חמורה לא תועיל בו הזמנה. יש מקום להעמיק ולהוסיף רובד בסברא זו – שדוקא בגוף הקדושה שהקדושה בו עצמית (מחמת מעשה או הכשרה שנעשו בו) – אין מקום להזמנה שכן היחוד בלבד לא יכול להחיל קדושה ולאסור בהנאה כל זמן שהדבר לא נעשה לגוף – הקדושה או לגוף האיסורי הנאה ע"י ההכשרה הראויה (חסרון מהותי), אבל בתשמישי – קדושה שאין קדושתם עצמית אלא מחמת היותם משמשים – נספחים לקדושה – יתכן שדי ביחודם כדי להגדירם כתשמיש ואין צורך ביחוד בפועל. לדוג' כיס של תפילין כיון שכל קדושתו נובעת מהיותו משמש של תפילין אבל בו עצמו אין שום קדושה, יתכן שע"י יחוד והזמנה בעלמא – ניתן כבר להגדירו כתשמיש התפילין – (סברא הפוכה מסברת היד רמ"ה ומסברת רעק"א בתוס'). ולפי"ז אין מקום כלל לקושית רעק"א – דבאמת א"א ללמוד מגוף הקדושה דיתכן שדוקא בה הזמנה לא מועילה.

העולה מכל האמור – דלדין דק"ל כרבי דהזמנה לאו מילתא היא, יש מקום לחלק בין משמשים לבין גוף הקדושה. במשמשים ברור שהזמנה לא מועילה. אבל בגוף

הקדושה נחלקו הראשונים דלרמ"ה – הזמנה מילתא. ולתוס' – אליבא דרעק"א הזמנה מילתא (חוץ מע"ע שעריפתה אוסרתה). ולעומתו המ"א בסי' מ"ב סק"ג, הגר"ח בחידושו על הרמב"ם בהל' תפילין. ר"ש קלוגר ועוד אחרים – סוברים שלתוס' בגוף הקדושה הזמנה לאו מילתא – לרבא. (לבד מעכו"ם עצמה דהזמנה אוסרתה). ויתכן שאפי' לאביי – ויבואר בהמשך.

עדיין צריך לישב את שאלת התוס' על השיטה שהבאנו בשם היד רמ"ה – דאיך יתכן להקשות על רבא שילמד מע"ע דהזמנה מילתא – והרי לשיטתו עריפתה אוסרתה. הרש"ש מיישב – הא דאמרינן דרבא פוסק כר' יוחנן בר מתלת היינו דווקא כשנחלקו רק ר"י ור"ל אבל הכא שאמוראים אחרים ג"כ סוברים כר"ל – יתכן שיפסוק כמוהו. [אמנם הרש"ש מקשה דבכריתות מפורש שרבא סובר שעריפתה אוסרתה. וכבר הקדימו רעק"א בתשובותיו – ותמה שם על התוס' שלא הביאו מקור זה. ואמנם מיניה וביה מוכחת גירסת הב"ח בכריתות ואחרונים נוספים – שרבה הוא בעל השמועה התם]. בשו"ת עונג יו"ט מתרץ שגם לר' יוחנן ניתן לומר דהזמנה מילתא ובאמת כבר משעת ירידתה נאסרת – אלא שזהו איסור על תנאי משום שאם ימצא הרוצח קודם עריפתה מותרת העגלה בהנאה – ורק עריפתה אוסרתה בהנאה באופן ודאי אפי' אם ימצא הרוצח לאחר מכן. (וכוונת ר' יוחנן – דעריפתה אוסרתה – היינו איסור ודאי).

פרק ב:

הגמ' בסנהדרין מח'. מקשה מכיפה טמאה מידרס – שבנתינתה לס"ת נטהרת מטומאת המדרס – ומשמע דהזמנה מהני כאביי, ומתרצת דלרבא "אימא נתנו וכרכתו" (דהיינו שהיה גם תשמיש בפועל ולא רק הזמנה). ומקשה הגמ' למה לי נתנו וכרכתו – די בכריכה לחודיה – דהא איכא תשמיש בפועל ומתרצת שרבא סובר כרב חסדא – "דאמר ר"ח האי סודרא דאזמניה למיצר ביה תפילין אסור למיצר ביה פשיטי. צר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה פשיטי. ולאביי דאמר הזמנה מילתא היא – אזמניה אע"ג דלא צר ביה. צר ביה – אי אזמניה אין אי לא אזמניה – לא". ורש"י מסביר – "צר ביה אי אזמניה אין אי לא אזמניה לא – דאקראי בעלמא הוא".

הראשונים נחלקו באופן ההזמנה לאביי ולרבא. לדעת אביי שהזמנה בלבד מועילה – מהי אותה הזמנה. רמב"ן יחוד דדיבור. תוס' – "וצ"ל דיחוד דדיבור בעלמא לא מהני אלא"כ נטלו ואמר זה יהיה למת". דהיינו הגבהה ויחוד דדיבור. (בין לתוס' ובין לרמב"ן הא דנקטה הגמ' אורג בגד למת שהוא מעשה חשוב – לאשמועינן דאפילו בהכי רבא פליג). ר"ן – "שהזמינו במעשה או במקח שלקחו לשם כך או כל שהוציא הדבר ההוא המוזמן מרשותו ונתנו לרשות אחרת" – משמע דבעינן מעשה מסוים (חשוב יותר מסתם הגבהה) וגם יחוד בדיבור.

בדעת רבא ור"ח – שבעינן הזמנה ותשמיש – במקרה שמקדים הזמנה לתשמיש בעינן לרבא הזמנה דומה להזמנה לפי אביי – כל ראשון וראשון בשיטתו. אמנם הר"ן מחדש שבשעת השימוש כגון שמניח התפילין בכיס – בדיבור בעלמא או אפי' במחשבה –

סגי (דהיינו מחשבה שיניח התפילין בכיס דרך קביעות) וכן מביא הנמו"י בשם רב אחא – ומוסיף שכן משמע מרש"י שפירש שכל החיסרון בצר ביה ולא אזמניה – הוא דשמא ההנחה בכיס היתה אקראי בעלמא. אמנם הנמו"י כותב שרבו חולק על זה וסובר שבכל מקרה בעיני הזמנה ממש ושימוש בפועל וכן משמע מהיד רמ"ה.
מה שברור ומוסכם לכל הראשונים שלרבא אפי' הזמנה ע"י מעשה חשוב כאריגת בגד למת לא תהני – כפי שמפורש בגמ'.

פרק ג'

הגמ' ממשיכה להביא ראיות לכאן ולכאן – עד שבדף מח: מביאה הגמ' ראייה ניצחת לרבא – "ת"ש אמר לאומן עשה לי תיק של ספר או נרתיק של תפילין – עד שלא נשתמש בהן קודש מותר להשתמש בהן חול נשתמש בהן קודש אסור להשתמש בהן חול". ומוכח דהזמנה לא מועילה. (הזמנה ע"י מקח דלכו"ע לאב"י מהני כדלעיל).
מתרצת הגמ' לאב"י – "תנאי היא – דתניא – ציפן זהב או שטילה עליהן עור של בהמה טמאה – פסולות. עור בהמה טהורה – כשרות, אע"פ שלא עיבדן לשמן. רשב"ג אומר אף עור בהמה טהורה פסולות – עד שיעבדו לשמן".
בהבנת תירוץ הגמ' תנאי היא ובדמיון סוגיתנו – לענין עיבוד לשמה בתפילין נחלקו הראשונים: _

שיטת רש"י - בד"ה (כשרות) אע"ג ששלא עיבדו – "לעור זה לשמו – דהזמנה לאו מילתא היא ולא איכפת לן בה" – משמע מדברי רש"י שיש לנו מגמה בעיבוד העור לשמו אלא למ"ד לאו מילתא היא – אין משמעות לעיבוד ולא מהני ולכן ת"ק שלא מצריך עיבוד לשמו יסביר כרבא דהזמנה לאו מילתא היא – ורשב"ג יסבור כאב"י. וא"כ מוכח שהעיבוד לשמו לרש"י פועל מדין הזמנה. מסביר הר"ן דלרש"י – "עיבוד העור לשמו אינו אלא מטעם שיתקדש העור בהזמנה קודם שישתמשו בו בקדושה" – דהיינו שצריך ששימת הפרשיות תהיה בביתים המוכנים לכך וקדושים מלכתחילה ע"י הזמנה. ולכן ת"ק כרבא שא"א לקדש העור ע"י הזמנה וממילא אין טעם בעיבוד לשמה. ורשב"ג כאב"י הסובר שהזמנה מילתא היא וממילא אפשר לקדש העור מתחילה ע"י הזמנה – וממילא אם לא עשה כן – פסולות. ולכאוי קשה מדוע לא לרשב"ג צריך עיבוד לשמו – והלא די בהזמנה בעלמא – דהיא לכל היותר מעשה כל דהו (כפי השיטות שהבאנו בפרק ב'). ועוד מדוע צריך כבר בשלב העיבוד. די בהזמנה קודם שימת הפרשיות, מסביר הר"ן שרש"י סובר כשיטתו (שיטת הר"ן דלעיל בפרק ב') שלא די ביחוד בדיבור אלא צריך הזמנה עם מעשה חשוב ולכן נקטו עיבוד לשמו. (ולפ"ז ה"ה לחיתוך העור לשמו וכדו')

היד רמ"ה מסביר ג"כ כרש"י אלא שהוא מיישב את שאלת הר"ן – מדוע לרשב"ג צריך עיבוד לשמו ולא די בהזמנה – בצורה שונה. לדעתו מטרת העיבוד היא שכל

העשיות בתפילין יהיו בקדושה וממילא מהמעשה הראשוני של עיבוד העור בעיני הזמנה לקדושת תפילין – ולכן מצריך רשב"ג עיבוד לשמה ולא מסתפק בהזמנה ומעשה כלשהו בהמשך תהליך עשיית התפילין. הראשונים (תוס', רמ"ה, ר"ן ועוד) מתקשים בשיטת רש"י – דהרי גבי ס"ת קי"ל דבעינן עיבוד לשמו כדמוכח מהגמ' בגיטין נ"ד ("ההוא דאתא לקמיה דר' אמי א"ל ס"ת שכתבתיו – גוילין לא נעבדו לשמן. . א"ל נאמן אתה להפסיד שכרך ואי אתה נאמן להפסיד ס"ת – ומשמע דאם היה נאמן שלא עבדן לשמן – היה הס"ת פסול). ומצד שני קי"ל כרבא דהזמנה לאו מילתא וא"כ מה מהני עיבוד לשמו בס"ת.

מתרץ היד רמ"ה לשיטתו (הובאה בפרק א') דיש חילוק בין גוף הקדושה לתשמישי קדושה. בתי התפילין הינם תשמישי קדושה (בתים לפרשיות) ולכן בהם הזמנה לא מהני לרבא, אבל בקלף של ס"ת שהוא גוף הקדושה – גם לרבא מהני הזמנה וממילא עיבוד לשמו מועיל. ולכן בס"ת לכו"ע צריך עיבוד לשמו – ובלעדיו – הס"ת פסול. הר"ן מיישב שאלה זו באופן שונה. הוא מסביר שבאמת קי"ל כרבא והזמנה לא תועיל גם בס"ת וממילא עיבוד לשמו לא מהני להחיל קדושה בגוילין. אמנם נצרך העיבוד לשמה בס"ת דדרשינן מיתורא דקרא ד"כתבו לכם את השירה הזאת" – לשם חובכם. וא"כ זהו דין בס"ת – ומצד חיוב המצוה. וכן בציצית מצריך שמואל במנחות טויה לשמה – מכוח הדרשה ד"גדילים תעשה לך" – לשם חובך, אבל בתפילין דליכא קרא לא בעינן עיבוד לשמו – מצד חיוב המצוה. (ואף שבתפילין ג"כ כתוב "והיה לך לאות" – הפס' נצרך לדרשא אחריתי – "לך" – ולא לאחרים). יש ללמוד מכך שהר"ן לא הסביר כרמ"ה דהיינו מצד שס"ת הוא גוף הקדושה – חד מתרי – או שהר"ן יסביר כרמב"ן (יובא לקמן) שגם גויל של ס"ת הינו תשמיש מצוה (תשמיש לכתב), או שהר"ן חולק על הרמ"ה וסובר שאין חילוק בין תשמישים לגוף הקדושה – ובשניהם הזמנה לאו מילתא לרבא.

שיטת תוס' – התוס' כפי שהזכרנו מקשה על רש"י מגיטין ששם משמע בס"ת הלכה כרשב"ג דבעינן עיבוד לשמו – ומצד שני בהזמנה קי"ל כרבא – דלאו מילתא היא – וממילא עיבוד לא יועיל. (ורש"י התאים את רבא לדברי ת"ק) מביא התוס' נסיון תירוץ ודוחהו: "ואין לחלק בין עור של תפילין לגויל של ס"ל דהא שי"ן של תפילין הלמ"מ". ההו"א לחלק בין עור של תפילין לגויל של ס"ת מבוארת בתוס' מקביל במנחות מב: ד"ה עד שיעבדן לשמן (בסופו) – "וי"מ דההיא דהנזיקין אפי' כרבנן דלא פליגי אלא בעור תפילין דתשמיש מצוה. וליתא דהא איכא שי"ן של תפילין ועיקר קדושה יש בה. .". משמע דהתוס' רצה לחלק כיד רמ"ה – בין בתי התפילין שהם תשמישי קדושה לגויל של ס"ת שהוא גוף הקדושה. ודחה זאת התוס' משום דאף עור התפילין הוא גוף הקדושה משום השי"ן שבו.

לפי האמור – משמע דלתוס' נחלקו אב"י ורבא גם בגוף הקדושה (בתפילין) וזה קשה לשיטת רעק"א בדברי התוס' בריש הסוגיא – משום שלשיטתו בגוף הקדושה לכו"ע הזמנה מילתא ולא נחלקו אלא בתשמישים. אמנם לשיטת שאר הראשונים בתוס' יתכן

שנחלקו אף בגוף הקדושה – דכל מה שפירשו הוא שבגוף הקדושה פחות מסתבר שהזמנה מילתא – ולכן רבא לא למד שהזמנה לאו מילתא מע"ע. אבל עדיין יתכן שאביי סובר שאפי' בגוף הקדושה הזמנה מילתא.

מכח שאלתו מסביר התוס' את העמדת מחלוקת אביי ורבא כתנאי – להפך משיטת רש"י: "ומפרש ר"ת דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא סבר כרשב"ג דבעי עיבוד לשמה משום דלא סגי בהזמנה", וגם הכא הדברים מפורטים יותר בתוס' במנחות – "מיהו ר"ת ור"י פירשו דרבא כרשב"ג דכיון דבעי עיבוד לשמו א"כ הזמנה לאו מילתא היא, דאי מילתא היא – אפשר בחיתוך העור ובתיקונים קטנים סגי לשווי לשמה...". ובכך מתישבת שאלת התוס' – דהלכתא כרשב"ג וכרבא דקיימי בחדר שיטה.

וקשה על תירוץ התוס', דממ"נ אם סובר שעור התפילין הוא גוף הקדושה – הרי שלרעק"א הזמנה מילתא גם לרבא, ומדוע מצריך רשב"ג עיבוד לשמו- ולא מסתפק כת"ק אליבא דאביי ב"חיתוך העור ובתיקונים קטנים". ולשאר האחרונים בהסבר התוס' – אם נאמר שלדעתם לאביי אפי' בגוף הקדושה הזמנה מילתא – א"ש דעת אביי ות"ק אבל תקשה דעת רבא דודאי סבר שהזמנה לא מהני בגוף הקדושה – וא"כ כיצד יועיל עיבוד לשמו. ואם התוס' סובר שעור התפילין הוא תשמיש קדושה מה מהני עיבוד לשמו לרבא ולרשב"ג דהזמנה לאו מילתא היא – הרי הוא בדיוק כאורג בגד למת דלרבא הזמנה זו לא מועילה.

התוס' רא"ש – מוסיף 3 מילים על התוס' – "ומפרש ר"ת דרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא סבר כרשב"ג דבעי עיבוד לשמה משום דלא סגי בהזמנה ובעי תיקון חשוב". משמע מדבריו בבירור שלתוס' למרות שהזמנה לא מהני עיבוד לשמה מהני – משום שאפי' לרבא אם עשה תיקון חשוב – מועיל. כמובן, עדיין צריך ביאור מה החילוק בין עיבוד לשמה דמהני לרבא לאריגת בגד למת דלא מהני, וצ"ע.

מדברי התוס' רא"ש מוכח שהזמנה בתפילין לא מועילה לרבא, וא"כ לפחות לשיטת רעק"א בתוס' משמע דסובר התוס' דעור הבתים הינו תשמיש קדושה משום שאם היה גוף קדושה היתה הזמנה מועילה גם לרבא. ושוב קשה מדחיית התוס' את הי"מ – שמשמע ממנה שמשום שי"ן של תפילין נחשבים הבתים כגוף הקדושה, ע"כ צ"ל דהתוס' סובר כרמב"ן דגם גוילין של ס"ת נחשבים כתשמיש לכתב. ודחיית התוס' את הי"מ היא לשיטתייהו דהם סוברים דגוילין הם גוף הקדושה – ודוחה התוס' דא"כ אין סברא לומר שעור הבתים לא יחשב לגוף הקדושה, אבל האמת דבין גוילין של ס"ת ובין עור בתי התפילין הם תשמישי קדושה. ושוב לא קשה על דברי התוס' רא"ש ולא על שיטת רעק"א בתוס', דבאמת נחלקו התנאים בתשמישי קדושה. ולפי"ז יש מקום לומר בשיטת האחרונים האחרים בתוס' הסוברים דהזמנה בגוף גרעה מהזמנה בתשמיש שבאמת גם אביי סובר שהזמנה לא מועילה בגוף הקדושה – ולא יקשה ממחלוקתם בתפילין – דלתוס' הינם תשמישי קדושה. אמנם אם נסביר כך תקשה ההו"א של התוס' להסביר כ"מ שבגוף קדושה לכו"ע הזמנה מילתא – ובדוחק אפשר יהיה לתרץ דהתוס' הביא י"מ שחולקים על סברתו בענין גוף הקדושה – ודחאם (סיכום שיטת תוס' – בסוף הדברים).

שיטת הרמב"ן - (סוכה ט. - במלחמות - דף ד : בדפי הרי"ף) הבנת הרמב"ן בתירוץ הגמ' לאביי - "תנאי היא". יחודית ב-2 בחינות. האחת - שאר הראשונים הבינו שהגמ' מעמידה את המחלוקת הפנימית בבריתא בין ת"ק לרשב"ג - כמחלוקת רבא ואביי לעומת הרמב"ן הסובר שכונת הגמ' בתירוץ תנאי - שרשב"ג בברייתא דעבוד לשמה חולק על הברייתא דאמר לאומן (שממנה הקשינו לאביי) בדין הזמנה. והשניה - יתר הראשונים הבינו שתירוץ הגמ' תנאי הוא הינו אוביקטיבי דהיינו שזוהי קביעה של הגמ' שמחלוקת התנאים תלויה במחלוקת אביי ורבא בהזמנה. והרמב"ן סובר שזוהי קביעה סוביקטיבית אליבא דאביי אבל יתכן דרבא חולק עליה וסובר שהמחלוקת אינה תלויה כלל בהזמנה אלא בהלכות תפילין.

"וההיא דאמרין בפרק נגמר הדין תנאי היא - אביי הוא דאמרה. ולא תנאי ת"ק ורשב"ג אלא אדלעיל קאי דמותיב בגמ' עליה באביי מדתניא עשה לי תיק של ספר. . ופריק תנאי היא - דרשב"ג איכא דקאי כוותיה דקבעי רשב"ג עיבוד לשמן - ועבוד היינו הזמנה דומה לאריגה ועשיית תיק ספר ואי ס"ד הזמנה לאו מילתא היא ומותר לשנותה להשתמש בהן חול מה הועיל בעיבוד - כי מטיל ליה בטלאי של חול מטיל בהו, ולת"ק נמי הזמנה מילתא היא והאי דלא בעי עיבוד לשמו משום דאפשר ליה בהזמנה אחריתי לאחר העיבוד, אלא בהא פליגי - מ"ס בעינן כל עשיותיו לשמה, ומ"ס - בחדא סגי. א"נ טעמא דת"ק משום דלית ליה לשמן בתפילין כלל ואפי' בכתיבה. (היינו שלת"ק לא צריך לקדש העור קודם הכתיבה) וכל הני מילי דאביי נינהו אבל לרבא אע"ג דמותר לשנותה בעינן לשמה אלא ת"ק לא בעי לשמה בתשמיש קדושה א"נ בתפילין גופייהו. ורשב"ג בעי להו לשמן בין בגוילין של כתיבה בין בתשמישין של קדושה כגון טלאי שלהם ולא דהויא הזמנה מילתא היא אלא מצותן שלהן שיעשו לשם חובה". ומוכיח זאת הרמב"ן מציצית וסוכה שאין בהן קדושה ומותר לשנותן ואעפ"כ יש בהם דין לשמה. הרמב"ן מרויח בשיטתו (בהעמדה סוביקטיבית לאביי ובהעמדת מחלוקת התנאים כמחלוקת בין הבריתות) 2 דברים - האחד - הקושיה מגיטין גבי ס"ת בטלה דלאביי וכ"ש לרבא יש מקום לפסוק כרשב"ג. והשני - אינו נזקק לדחוק ולתלות את מחלוקת ת"ק ורשב"ג בהזמנה בלבד.

שיטת בעל המאור (סוכה - שם) מביא את פירוש רש"י ולא מקבלו. (דהגאונים פסקו כרשב"ג) ולאחר מכן מביא את שיטת חכמי צרפת שכתבו בחילוף - "אביי כרבנן דאמרי לא בעיא עיבוד לשמה אלא בהזמנה לחוד סגיא דהזמנה מילתא היא, מיהו הזמנה לשמה בעינן בין לתפילין בין לציצית

ורבא כרשב"ג דבעי עיבוד לשמה גרידתא לא סמכינן דהזמנה לאו מילתא היא ואורג בגד למת כהזמנה היא ולא דמי לעיבוד רצועות שהרצועות יש בהן עצמן מצות קשירה משא"כ בבגד המת שאין בו מצוה אלא שהוא נאסר עם המת בכריכתו וכל וכל מה שנעשה בו קודם לכן אינו אלא הזמנה בעלמא ואינו נאסר בה". ולכאוי קשה על בעה"מ כפי שהקשינו על התוס' - משום שאם רשב"ג כרבא דהזמנה לאו מילתא - מה הני עיבוד הרצועות לשמו כדי לקדשן. מסביר הר"ן שלכך חילק

בעה"מ בין רצועות שיש בהן מצות קשירה והן גוף הקדושה ולכן בהן אפי' לרבה הזמנה מילתא לבין אריגת בגד למת – דהבגד הוא רק משמש למת ולא מועילה בו הזמנה. מקשה הר"ן כיצד לומד בעה"מ שהרצועות עצמן הן גוף הקדושה ולכן תועיל בהן הזמנה כע"ע – והרי בע"ע הירידה לנחל אוסרתה – וא"כ במעשה כדלהו (כהורדה לנחל) ליסגי כגון חיתוך העור גם בלא עיבודו לשמה. וכ"ש לשיטת הרמב"ן (לעיל פרק ב') דירידה לנחל איתן לא חשיבא מעשה כלל ודי ביחוד דדיבור – ליסגי בהזמנה בפה.

המשך דברי בעה"מ – "וה"ה לרצועות של תפילין אם בא לשנותן לאחר העיבוד קודם שיחברם לקציצה הרשות בידו שאינן נאסורות בהזמנה אע"פ שעבדן לשמן. . ונ"ל שכל המחלוקת הללו לא נאמרו אלא לענין תשמישי מצוה ותשמישי קדושה כגון האורג בגד למת וציצית מן הסיסין ורצועות תפילין אבל בכתיבה עצמה של תפילין ושל ס"ת דלכו"ע בעינן לשמה שהוא גוף הקדושה וליכא מאן דפליג בהו. וה"ה לגוילין של ס"ת וקלף של תפילין ודוכסוסטוס של מזוזה – דכל להדי כתיבה ככתיבה דמי" ועפ"ז מישב בעה"מ בהמשך דבריו את הגמ' בגיטין שמצריכה בס"ת עבוד לשמו ואתיא ככו"ע.

הר"ן מוסיף להקשות לשיטת בעה"מ – דאם סובר שת"ק כאביי דהזמנה מילתא ממילא לא יצריך עיבוד לשמו בס"ת ע"מ לקדש הגוילין דהזמנה בעלמא סגי – וא"א לומר כפי שאמרנו ברש"י דמיתורא דקרא ד"כתבו לכם" – נפקא (עבוד לשמו בס"ת) שהרי בעה"מ עצמו כותב בסוף דבריו שגם בקלף של תפילין צריך עיבוד לשמו – ובתפילין ליכא קרא יתירא – וא"כ לא מובן מדוע לא סגי בהזמנה גרידתא בס"ת (ומדוע לא הובא בגיטין דת"ק פליג).

הרמב"ן מבין שטעמו של בעה"מ – שבגוף הקדושה כגוילין של ס"ת וקלף של תפילין לכו"ע בעינן עיבוד לשמו – משום שגם רבא מודה שבגוף הקדושה הזמנה מילתא וילף מע"ע. ומקשה הרמב"ן על דבריו – הרי אפשר להגדיר גם גוילין וקלף של כתיבה כמשמשין דכל קדושתן היא אגב הכתב "ואזל לה כתב אזלא לה קדושתיהו" – ועוד שא"א ללמוד מע"ע כיון שלא כתיב "שם" בדבר שהוא גוף הקדושה וליכא גז"ש. ואמנם בעה"מ יתמודד עם שאלות אלו כפי שיצטרכו להתמודד איתן שאר הראשונים הסוברים דבגוף הקדושה לכו"ע הזמנה מילתא (לגבי קלף וגוילין מ"ט חשיב כגוף הקדושה כבר כתב בעה"מ – "דכל דלהדי כתיבה ככתיבה דמיא". ולגבי השאלה דליכו גז"ש – ניתן ללמוד בבנין אב.) מ"מ ברור משאלות הרמב"ן שהבין שיסוד דברי בעה"מ הוא דבגוף הקדושה גם רבא מודה בהזמנה מילתא.

למעשה, דברי בעה"מ קשה להולמם – דמתחילה משמע שמחלק בין רצועות תפילין לבגד המת – משום שהרצועות הן גוף הקדושה ובהזמנה תחול קדושתן ואסור לשנותן. ולאחר מכן כותב שלאחר עיבוד הרצועות יהיה ניתן לשנות – כבגד למת. וגם בסוף דבריו כותב בפירוש שהרצועות הינן תשמישי קדושה. ועוד שאם לדעתו בגוף הקדושה לכו"ע הזמנה מילתא א"כ בסוף דבריו היה צריך לכתוב דלכו"ע בקלף של תפילין ובגוילין של ס"ת לא בעינן עיבוד לשמו ודי בהזמנה גרידתא – ודברי בעה"מ הפוכים. (דלכו"ע בעינן עיבוד).

מכל האמור משמע ששיטת בעה"מ ששונה מכפי שהבינו אותה הר"ן והרמב"ן. והיצעם של דברים כך הוא (עפ"י הרב שכטר ב"ארץ צבי") – בעה"מ סובר כשיטת תוס' עפ"י הסבר האחרונים שהבאנו לעיל – דהיינו שגוף הקדושה גרע מתשמישי קדושה לענין הזמנה ועד שלא יוכשר במלואו לתפקידו, לא שייך להחיל בו קדושה בהזמנה – ואפי' לאביי. חידוש נוסף בבעה"מ הוא שכל דבר שעומדים לקיים בו מצוה צריך להכשירו ולהכינו לחפצא של מצוה וזאת עושים ע"י העיבוד לשמה. ולכן למ"ד הזמנה מילתא היא – פשוט שע"י הזמנה בלבד מכין את החפצא למצותו, שכן כבר מעכשיו מחיל בו קדושה. אבל למ"ד שהזמנה לאו מילתא היא – הכנת החפצא נעשית ע"י עיבוד לשמו – ואע"פ שבכך לא מחיל בו קדושה ומותר לשנותו עדיין לתשמישים אחרים. (דהזמנה אפי' ע"י מעשה לא מהני).

ועפ"י זיתבארו כל דברי בעה"מ. בעה"מ אכן סובר שרצועות התפילין הינן תשמישי קדושה ולרוב לא מהני בהו הזמנה – אלא שכיון ש"ברצועות יש בהן עצמן מצות קשירה" ממילא צריכות לכו"ע הכשר למצותן. ולכן לת"ק הסובר כאביי דהזמנה מילתא היא נעשית הכנת הרצועות למצותן ע"י הזמנה (דודאי הזמנה למ"ד מילתא היא עדיפה מעיבוד לשמו למ"ד הזמנה לאו מילתא היא דהרי היא מקדשת הרצועות מלכתחילה) ולא בעינן עיבוד לשמו. אבל לרשב"ג דס"ל כרבא דהזמנה לאו מילתא היא וא"א להכין העור ע"י הזמנה בלבד – צריך לעבד העור לשמו ובכך הרצועות מוכשרות למצותן אך אינן נאסרות בתשמישי חולין ומותר לשנותן קודם שיחברם לקציצה. (דמשחברן לקציצה מהוות הן תשמיש לתפילין בפועל ולכו"ע קדושות הן ואסור לשנותן). וממשיך בעה"מ וכותב שכל המחלוקות הללו הינן דוקא בתשמישי קדושה דשייכת בהן הזמנה – ולכן למ"ד שמילתא היא די בהזמנה ע"מ להכשיר החפצא למצותו, אבל בגוילין של ס"ת וקלף של תפילין ודוכסוסטוס של מזוזה שהם גוף הקדושה, ולשיטתו לא מהני בהו הזמנה לכו"ע, ממילא צריך עיבוד לשמו ע"מ להכשירם למצותן.

סיכום השיטות במטרת העיבוד לשמה בתפילין (ובס"ת)

רש"י – עבוד לשמה – ע"מ לקדש העור מלכתחילה מדין הזמנה. להסבר הר"ן ברש"י – המטרה היא לקדש את העור קודם שימת פרשיות ולרמ"ה – לקדש העור מתחילת עשייתו כך שכל עשיותיו יהיו בקדושה. ובס"ת – לר"ן העיבוד לשמו נלמד מיתורא ד"לכם" וזהו דין בס"ת משום חיבוב מצוה. ולרמ"ה – הטעם משום שס"ת הוא גוף המצוה וצריך עיבוד לשמו מתחילת עשייתו לכו"ע.

רמב"ן – לאביי - עיבוד לשמה – ע"מ לקדש העור מדין הזמנה. לרשב"ג בעינן עיבוד משום שכל עשיותיו צריכות להיות בקדושה. ולת"ק לא צריך עיבוד – או משום שלא סובר שצריך לקדש העור מתחילה או משום שסובר שדי בקידושו קודם שימת פרשיות ע"י הזמנה בעלמא, ובס"ת – הלכתא כרשב"ג שצריך עיבוד ע"מ שכל עשיותיו יהיו בקדושה.

לרבה – עיבוד לשמה הוא דין בתפילין שצריך לעבדן לשמן משום חיבוב מצוה (עפ"י הר"ן) ואינו קשור כלל להזמנה ולהחלת קדושה מתחילה. ונחלקו רשב"ג ות"ק אם העבוד נצרך מן הדין. ובס"ת – הלכתא כרשב"ג שצריך עיבוד לשמו ומשום חיבוב המצוה.

בעה"מ – כל דבר שעומדים לקיים בו מצוה צריך הכנה למצותו – הכנה זו מתקימת ע"י למ"ד מילתא היא או ע"י עיבוד לשמו – למ"ד לאו מילתא היא. ובגוילין של ס"ת (וכן בקלף של תפילין) – כיוון שהם גוף הקדושה לכו"ע הזמנה לא מהני וצריך עיבוד לשמו להכניס למצותם.

יסוד הקושי שלנו בדברי התוס' היה שאם העיבוד הוא מצד הזמנה – החלת קדושה – לא מובן מדוע לרשב"ג דס"ל כרבה דהזמנה לאו מילתא היא יועיל העיבוד לשמו שכן לא עדיף עיבוד מאריגת בגד למת – שלא אוסרתו לרבה. ואם נאמר שהעיבוד הוא דין בתפילין ומצד חיבוב מצוה ולא תלוי בהזמנה כלל – לא תתיישב העמדת מחלוקת התנאים כמחלוקת אביי ורבה בהזמנה. אמנם לאחר שבררנו גדר חדש בעיבוד לשמו – בדברי בעה"מ – והוא הכנת חפצא למצותו – ניתן להסביר כן גם בתוס' – שלכו"ע בעינן עיבוד לשמה בתפילין כהכנה למצוה (ולא מטעם החלת קדושה מלכתחילה) ונחלקו רשב"ג ות"ק אי הזמנה מהני כהכשר למצוה – דהזמנה מילתא היא או שאינה מילתא ולכן מריך עיבוד לשמו.

סיכום שיטת התוס' – הזכרנו שיש 2 אפשרויות בהגדרת בתי תפילין וגוילין של ס"ת לתוס'. או דתרייהו גוף הקדושה (וכפשט דבריו בדחיית הי"מ) או דתרייהו תשמישי קדושה (ואז צ"ל דדחה ליי"מ לשיטתייהו).

וכמו"כ קיימות 3 הבנות בשיטת התוס' – בהזמנה בגוף הקדושה. רעק"א – בגוף הקדושה לכו"ע הזמנה מילתא. יתר האחרונים שבגוף הקדושה גרע מתשמישים לענין הזמנה – ואז ניתן לומר שבגוף הקדושה לכו"ע הזמנה לאו מילתא (וכשיטת בעה"מ) או שנאמר שאע"פ שפחות מיסתבר שהזמנה תועיל בגוף הקדושה – מ"מ פליג אביי וסבר דאפ"ה הזמנה בגוף מהני.

אם נשלב את הנקודות שהבאנו (האפשרויות בהגדרת תפילין והאפשרויות בדין הזמנה בגוף הקדושה) יצא שלשיטת רעק"א – הן בתי התפילין והן גוילין של ס"ת הינן תשמישי קדושה (דאל"ה לא הוו פליגי בהו אביי ורבה) והלכתא בתרוויהו כרשב"ג שלא די בהזמנה ובעינן עיבוד לשמו.

לשיטת יתר האחרונים – לפי ההבנה שבגוף הקדושה לכו"ע הזמנה לא מועילה – נצטרך ג"כ להסביר כרעק"א שבתי התפילין וגוילין של ס"ת הינם תשמישים. אבל לפי ההבנה שגם בגוף הקדושה פליג אביו, ניתן לומר כפשט דברי התוס' שהן בתי התפילין והן גוילין של ס"ת נחשבים כגוף הקדושה והלכתא בהו כרשב"ג וכרבה שהזמנה לאו מילתא וצריך עיבוד לשמן.

מטרת העיבוד לשמה או ההזמנה לתוס' – או ע"מ להחיל קדושה מלכתחילה
(כשהקושי בשיטת זו הוא מדוע למ"ד הזמנה לאו מילתא – יועיל העיבוד לשמו) או
כשיטת בעה"מ – ע"מ להכשיר העור למצוותו.